

Nemzetközi jog

Szerkesztette

Kende Tamás – Nagy Boldizsár

Sonnevend Pál – Valki László

Complex

Szerkesztők:

Kende Tamás

Nagy Boldizsár

Sonnevend Pál

Valki László

Szerzők:

Dunay Pál (6/II., 27., 38. fejezet)

Hoffmann Tamás (5., 6/I., 25., 37. fejezet)

Jeney Petra (8/I–VI., VIII–IX. fejezet)

Kajtár Gábor (12., 13., 34., 35. fejezet)

Kardos Gábor (1., 8/VII., 21/I–V., VII., 22., 31. fejezet)

Kende Tamás (11., 14., 15., 16., 20., 29. fejezet)

Lattmann Tamás (7., 21/V–VII., 26., 28., 37. fejezet)

Mink Júlia (21/V., VII. fejezet)

Nagy Boldizsár (9., 17., 18., 19., 24., 30., 32/I., III. fejezet)

Sonnevend Pál (10., 23., 32/II. fejezet)

Valki László (2., 3., 4., 33., 36. fejezet)

A borítón megjelenő kép Sebastiao Salgado: *Walking on what to be used Lake Fagubine, Mali 1985* című alkotása.

© dr. Dunay Pál, dr. Hoffmann Tamás, dr. Jeney Petra, dr. Kajtár Gábor, dr. Kardos Gábor,
dr. Kende Tamás, dr. Lattmann Tamás, dr. Mink Júlia, dr. Nagy Boldizsár,
dr. Sonnevend Pál, dr. Valki László, Budapest, 2014

© Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2014

©Sebastiao Salgado / Amazonas / nbpicture

A Wolters Kluwer Kft. az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők
Egyesülésének a tagja.

I. Az állam keletkezése és megszűnése

Az emberiség történelmét az államok keletkezése és megszűnése, valamint a határok 195 megváltozása jellemezte. A Nemzetek Szövetségét 1919-ben 21 állam alapította, a tagállamok száma 1934-ben 58-ra növekedett, majd csökkenni kezdett (0000). 1945-ben az ENSZ alapító tagjainak a száma csupán 51 volt, mivel a második világ-háborúban vesztes államokat nem vették fel a szervezetbe. 2013 végén a tagállamok száma – elsősorban a gyarmati rendszer felszámolásának következtében – már 193 volt. Napjainkban még néhány további bizonytalan státusú entitással (például Tajvannal, Palesztinával) együtt az államok száma eléri a kétszázat. Tekintettel arra, hogy hosszú ideje minden emberi életre tartósan alkalmas terület állami uralom alatt áll, új állam csak úgy keletkezhet, illetve egy állam csak úgy növelheti a területét, ha egy másik állam megszűnik vagy területe csökken.

Az államalapítás és megszűnés tényei meghatározott körülmények között jogokat 196 keletkeztethetnek, hiszen a jogi szabályozásnak idomulnia kell a valósághoz (*ex factis ius oritur*). Az a nézet azonban, amely az állam létrejöttét és megszűnését kizárólag faktuális feltételekhez köti, nem fogadható el, mivel ahhoz a furcsa következtetés-hez vezetne, hogy az államiság kérdése teljesen kívül esik a nemzetközi jogi szabályozáson. Az államiság azonban valójában nem pusztán ténykérdés, hanem jogintézmény. Az állam létének ugyan ténybeli alapjai vannak, az állam azonban a nemzetközi jog alanya, így nem függetleníthető a nemzetközi jogrendszertől. Ha pedig az állam fogalmát nem lehet definiálni az államra vonatkozó nemzetközi jogi szabályozás figyelmen kívül hagyásával, akkor formális megközelítéssel az állam olyan entitás, amelyre **alkalmazható az államra vonatkozó nemzetközi jogi szabályozás**. A nemzetközi jog tehát fizikai értelemben nem hozza létre az államot, de meghatározza azokat a feltételeket, amelyek teljesülése esetén a nemzetközi közösség tagjává válhat.

A 20. század közepe óta a nemzetközi közösség az **effektivitás** elvét nem tekinti az 197 állam létrejöttét és megszűnése szempontjából kizárólagosan meghatározó tényezőnek. Előfordulhat, hogy az állam már akkor létrejön, amikor a kormány **még nem gyakorol tényleges ellenőrzést** a terület és a lakosság fölött, mint például Bosznia és Hercegovina esetében (0000). Amennyiben pedig valamilyen entitás a nemzetközi jog megsértésével jön létre (például államközi erőszak alkalmazásával vagy az önren-

delkezési jog megsértésével), akkor sem tekinthető államnak, ha egyébként rendelkezik az államiság attribútumaival. Így a Dél-Afrikai Köztársaság által a saját területén létrehozott négy „bantusztántól” – amelyekbe az ottani fekete lakosságot akarták telepíteni, hogy a köztársaság többi részén fehér többségi uralmat hozzanak létre – a nemzetközi közösség megtagadta az államiság elismerését.¹

- 198** A nemzetközi közösség ezzel szemben meglehetősen ambivalens magatartást tanúsít a szecesszióval, azaz a más államtól való egyoldalú **elszakadással** szemben. Az államok nyilvánvaló érdeke, hogy a szeparatista mozgalmakat már csírájukban elfojtsák, ezért általában az állam területi integritása mellett foglalnak állást. A klasszikus nemzetközi jogban az elszakadni kívánó entitás kizárólag akkor nyerhette el az államiságot, ha sikeresen kivívta függetlenségét, azaz érvényesült az effektivitás elve. A modern nemzetközi jog ezzel szemben a belső fegyveres konfliktusok visszaszorítására is törekszik, így előállhatnak olyan, a koszovóihoz hasonló szituációk (**0000**), amelyekben a nemzetközi közösség korlátozza a területi állam ellenőrzését az elszakadni kívánó területek felett, és így azokon nem érvényesül az effektivitás elve. A gyakorlat azt mutatja, hogy az ilyen területek államiságának elismerése többnyire akkor következik be, amikor a területi állam is beleegyezését adja a terület függetlenedésébe.
- 199** Megállapítható ugyanakkor, hogy a nemzetközi közösség új állam keletkezése esetén általában szigorúbban ragaszkodik az államiság attribútumainak meglétéhez, mint egy már létező állam megszűnésekor. A nemzetközi jog a nemzetközi rendszer stabilitása érdekében feltételezi az állam létének folyamatosságát, megszűnését pedig csak kivételesen ismeri el. Ennek megfelelően az **államiság kritériumaiban bekövetkezett lényeges változás** főszabály szerint **nem érinti az állam létét**. A történelem folyamán az államok területe, lakossága és alkotmányos struktúrája gyakran és jelentős mértékben változott ugyan, de ez többnyire nem befolyásolta az állam jogalanyiságát. Ha azonban az állam területének és lakosságának döntő többségét elveszti, valóban felmerül a kérdés, hogy továbbra is azonosnak tekinthető-e a korábbi állammal. Ilyenkor, amennyiben a jelentős változáson átment állam továbbra is azonosnak tekinti önmagát a korábbival, a nemzetközi közösség elismerésétől függ, hogy elfogadják-e ezt az állítást, vagy az államot a korábbitól különböző, új államnak tekintik.

Jugoszlávia felbomlása

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSZSZK) felbomlása jól demonstrálja ezt a helyzetet (**0000**). Miután 1991-ben Szlovénia, Horvátország, majd Bosznia-Hercegovina és Macedónia is kinyilvánította függetlenségét, majd az újonnan függetlenné vált volt jugoszláv tagköztársaságok az ENSZ tagjaivá váltak,

¹ Az ENSZ-közügyülés 1976. október 26-án hozott 31/6. határozata.

a Szerbia és Montenegró alkotta Jugoszláv Szövetségi Köztársaság kitarzott amellett, hogy azonos a korábbi JSZSZK-val. A Badinter-bizottság ezzel szemben egyik véleményében kimondta, hogy a JSZSZK megszűnt és a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság nem tekinthető azonosnak vele.² Bár az ENSZ-ben Oroszország támogatta a belgrádi kormány kérését, hogy ismerjék el azonosnak a korábbi JSZSZK-val, az államok döntő többsége elutasította azt. Végül 2000-ben a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot felvették az ENSZ-be, a hágai Nemzetközi Bíróság pedig 2004-ben megállapította, hogy a JSZSZK jogi személyisége megszűnt, és az akkor már Szerbia és Montenegró néven szereplő államalakulat nem azonos vele.³

A fentiekből következően az államiságot nem érinti a **belső alkotmányos struktúra** 200 **megváltozása**, még akkor sem, ha nem alkotmányos módon megy végbe, mivel a kormányforma meghatározása az állam belső szuverenitási körébe tartozik. Az állam nevének megváltoztatása, bár igen gyakran összekapcsolódik az alkotmányos rend megváltozásával, nem jelzi az állam megszűnését (a Magyar Népköztársaság elnevezés 1989. október 23-án Magyar Köztársaságra változott). Az államiság akkor is fennmarad, ha az országban megszűnik a központi irányítás. Az ilyen, úgynevezett **bukott államok** (*failed states*, például Szomália) tekintetében is általános az egyetértés, hogy azok nem szűntek meg, mert továbbra is létezik az önrendelkezési jog alanya, a nép, amely ezt a jogát gyakorolva potenciálisan újra létrehozhatja az állami szervezetrendszerét.

Az önrendelkezési jog alapnormájából következik ugyanakkor az is, hogy a nép szá- 201 badon döntheti el, milyen formában kívánja ezt a jogát gyakorolni, így az önálló állam fenntartásán túl akár egy másik államhoz is csatlakozhat, vagy úgy dönthet, hogy az állam bizonyos részei önállóságot kaphatnak (0000). Az állam tehát önálló, külső kényszer nélkül hozott döntése alapján **kimondhatja megszűnését**. A gyakorlatban ez leginkább a föderális államokban fordulhat elő, amelyekben – amennyiben sikerül megállapodást kötni az egyes függetlenedni kívánó tagköztársaságokkal – szerződéses úton megszüntethetik az állam jogalanyiságát. Az 1991. december 8-án elfogadott minszki nyilatkozat például, amely létrehozta a Független Államok Közösségét, kimondta, hogy „a Szovjetunió mint a nemzetközi jog alanya és geopolitikai realitás többé nem létezik”.⁴ Ugyancsak megállapodás következtében szűnt meg 1993. január 1-jétől Csehszlovákia, amelynek nyomán a nemzetközi jog két új alanyként létrejött Csehország és Szlovákia.

² Badinter Commission, *Opinion No. 8*. 31 ILM, 1993, 1498.

³ *Az erőszak alkalmazásának jogszerűsége*. Ítélet, 2004. december 15., 77. bek.

⁴ *Agreement Establishing the Creation of the Commonwealth of Independent States*. 1992., 31 ILM 143.

- 202 A külső fegyveres beavatkozás sem érinti az állam jogi létét. Mint említettük, a klasszikus nemzetközi jog a háborúindítást az állam szuverén jogának tekintette, így a hódítás érvényes jogcím volt **(0000)**. Ma már azonban, ha valamely állam egy erőszakos konfliktusban fegyveres ellenőrzése alá veszi egy másik állam területét, akkor a katonai megszállás csak átmeneti jogintézménynek minősül **(0000)**. Ez nem szünteti meg az állam szuverenitását a terület fölött, így természetesen nem szüntetheti meg magát az államot sem. Más állam területének annektálása minden esetben jogellenes, annak elismerése a nemzetközi jogba ütközik. Hasonlóképpen, a modern nemzetközi jog nem fogadja el többé a hajdani *debellatio* elvét sem, amelynek értelmében az államot megszüntnek lehetett tekinteni, ha az ellenséges állam teljes területét megszállta, kormányát felszámolta és még szövetségesek útján sem tudott többé katonai ellenállást kifejteni. Ennek megfelelően, amikor a balti államok (Észtország, Lettország, Litvánia) 1991 augusztusában bejelentették függetlenségüket, a nemzetközi közösség nem tekintette őket újonnan létrejött államoknak, mivel 1940-ben a Szovjetunió jogellenesen csatolta őket magához. Hasonlóképpen, amikor 1990-ben Irak elfoglalta és magához csatolta Kuvaitot, a 662. BT-határozat felszólította az ENSZ tagállamait, hogy ne fogadják el az annexió jogszerűségét. Az utóbbiak ennek megfelelően tagadták meg az elismerést az Észak-Ciprusi Török Köztársaságtól is **(0000)**.⁵

II. Az államutódlás

A) Az államutódlás fajtái

- 203 Államutódlás következik be, ha az államhatárok megváltoznak, továbbá, ha egy állam egy másik államhoz **csatlakozik**, vagy más módon **megszűnik**. Ilyenkor dönteni kell a jogkövetkezményekről, tehát arról, hogy mi történjen az elődállam által vállalt **kötelezettségekkel**, illetve az általa szerzett **jogokkal**. E folyamat nemzetközi jogi szabályozása megindult ugyan, de a megkötött szerződésekhez csak kevesen csatlakoztak. A jogkövetkezményekről ugyanis a gyakorlatban többnyire az érintettek állapodnak meg egymással.
- 204 A szabályozás meghatározza azokat a **kereteket**, amelyek között államutódlásra sor kerülhet, egyben pedig kizárja azokat az államok közösségében, illetve az államok területében történő változásokat, amelyek **ellentétesek** a nemzetközi joggal. Az államutódlás másik határát az államazonosság jelenti. Ha egy államot továbbra is azonosnak tartanak önmagával, akkor nem jön létre államutódlás. Nem alakult ki azonban következetes gyakorlat abban a kérdésben, hogy hol a határ az államazonosság és az

⁵ A/Res/662 (1992), UN doc.